

Jiráską" (1951. Nadd.: Przegląd Zachodni nr 3/4), „Nowy czeski przekład „Dziadów“ Mickiewicza pióra Franciszka Halasa" (1948. Nadd.: Przegląd Zachodni nr 12), „Polski i czeski Dialog Palinura z Charonem. Biernat z Lublina i Mikuláš Konáč" (1952. Odb.: Pamiętnik Literacki z. 1/2) oraz „Z historii wątków wędrownych. Średniowieczna legenda o św. Aleksym w Polsce i na Słowaczynie" (1952. Nadd.: Pamiętnik Słowiański. T. 3). Poważną pozycję stanowi również praca Lidii Winniczuk „Szymon z Pilzna Marycki — tłumacz i wydawca Demostenesa (1951). — Charakter popularny posiada monografia Heleny Gruszczyńskiej-Dubowej „Juliusz Fuczki" (1952). — K. Białek, I. Bortuń-Staszewska, Z. Janiak, W. Janowska, K. Konopacka, V. Pluchařová, H. Rogozińska i A. Zawilski opracowali „Graszki z diabłem" Jana Drdy. (Inscenizacja L. Schillera wobec tekstu i inscenizacji A. Podhorskiego, 1950. Nadd. Prace Polonistyczne. Seria 7, 1949). — Z dziedziny językoznawstwa pojawiły się dwie prace prof. Tad. Lehra-Splawińskiego, obie w postaci powielanego maszynopisu, mianowicie „Teksty staroczeskie doby przedhusowej" (1952) oraz „Zarys gramatyki historycznej języka czeskiego. Głosownia i fleksja historyczna" (1953), a jako tom 2 Chrestomatii Słowiańskiej ukazały się w „Bibliotece Studium Słowiańskiego U. J." w r. 1950 „Teksty zachodnio-słowiańskie" [tj. czeskie, słowackie, łużyckie, połabskie] w opracowaniu Z. Klemensiewicza, T. Lehra-Splawińskiego, J. Magiery, W. Taszyckiego.

Powyższy przegląd świadczy wymownie o zacieśniających się więzach przyjaźni polsko-czechosłowackiej i ożywionej wymianie dóbr kulturalnych między obu bratnimi krajami.

JANINA FORMANOWICZ

BIBLIOTEKA KAZNODZIEI POLSKIEGO WE WROCŁAWIU

W Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu mieści się druk¹ (sygn. 8 A 33) *Dt. Catalogus von Theologischen Historischen und andern gelehrten Büchern, welche den 14-ten October und folgende Tage auf dem Salzringe in Tit. Hrn. Morgenroths Hause 2 Stiegen hoch, gegen baare Bezahlung verauctioninet werden sollen. Breslau 1771.* Wydawcy, drukarza, a co najważniejsza właściciela księgozbioru nigdzie tu nie znajdujemy. Nieznana osoba wszakże dopisała piórem na egzemplarzu Biblioteki Uniwersyteckiej (dawnej Biblioteki Miejskiej) we Wrocławiu, po słowie >Catalogus(< „Christ. Assigii Eccl. ad Christop. Wratissl." Notatka ta jest bardzo stara i zapewne współczesna drukowi. Wystawioną na sprzedaż bibliotekę przypisał więc ktoś nieznanemu Krystianowi Assigowi, kaznodziei polskiemu i niemieckiemu przy kościele św. Krzysztofa we Wrocławiu. Zadziwia nas jednak, że przypisywany K. Assigowi księgozbiór wystawiono na aukcję dopiero w dwadzieścia lat po jego zgonie.

Zajrzyjmy do domu Morgenrotha na placu Solnym we Wrocławiu i spróbujmy dowiedzieć się, kto tam mieszkał ok. r. 1771. Właśnie 2 lipca 1771 r. zmarł tu trzydziestosześcioletni syn Krystiana Assiga — Karol Gottfried². W kilka zaledwie miesięcy po śmierci tego protosekretarza sądu miejskiego we Wrocławiu zapowiedziano aukcję interesującej nas biblioteki. Stąd wniosek, że po zgonie Krystiana Assiga jego biblioteka przeszła na syna Karola Gottfryda i została sprzedana po śmierci tego ostatniego w r. 1771.

Kto to był Krystian Assig?

Urodził się on w Wielkopolsce w Zdunach, 5 czerwca 1686 r.³ w niemieckiej rodzinie rzemieślniczej. Ojciec jego Jerzy zajmował się kuźnictwem w Bojanowie,

¹ W pracy niniejszej wyzyskano wiele druków okolicznościowych i innych materiałów znajdujących się w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

² Schlesische Instanzen Notiz ... 1770. Breslau, j. 152. Abkündigung b. m. w. d., s. 1—2 nb (= drukowane ogłoszenie o śmierci Karola Gottfryda Assiga).

³ Schlesische Instanzen Notiz ... 1770. Breslau, s. 152. Abkündigung b. m. r. w. d., s. 1—2 nb D. G o m o l c k e (Breslauisches Evang. Zion 1736, s. 122) i J. S. E h r h a r d t (Presbyterologie d. Evang. Schlesiens ... Liegnitz 1780, I, s. 439) podają błędnie Bojanowo jako miejsce urodzenia

a potem w Zdunach; matką była Sabina z domu Eichhorn. Język polski nie był jego i jego starszego brata, później również duchownego — językiem ojczystym. Brat Krystiana starszy Jerzy Henryk⁴ zabawiający się piórem tak pisał po polsku o sobie do czytelnika „... przebacyszz rodzinemu Niemcowi, w cudzym języku niemal autodidacto“⁵. Krystian zapewne chodził do szkoły w rodzinnych Zdunach, gdzie — według Jana Sinapiusa — od r. 1694 piastował stanowisko konrektora wspomniany brat Jerzy Henryk⁶.

Studia teologiczne ewangelickie odbył Assig na uniwersytecie w Wittenberdze, gdzie ukończył nauki 10 grudnia 1710 r.⁷ Stąd udał się na Śląsk i tu w r. 1712 uzyskał stanowisko proboszcza ewangelickiego w Grabowni⁸.

Z kolei w latach 1714—1717 pełnił Assig te same funkcje we Wołczynie⁹, po czym 13 lipca 1717 r. instalowano go jako polskiego i niemieckiego kaznodzieję w kościele św. Krzysztofa we Wrocławiu, gdzie 8 sierpnia wygłosił wstępne kazanie¹⁰. Gdy w r. 1727 po raz drugi zawierał związek małżeński z Barbarą Zofią, córką „pocztarza“ Gotharda Kruzjusza we wsi Domasławiu pod samym Wrocławiem, z okazji tej wyszło szereg druków okolicznościowych, m. in. wiersz polski, pióra „śląskiego Kochanowskiego“, pastora pawłowickiego Krystiana Rohrmana¹¹. Utwór ten — zresztą niezbyt zgrabny, podajemy w przedruku w dodatku do niniejszego artykułu.

W r. 1736 zamierzał Assig przejść na stanowisko diakona kościoła Marii Magdaleny we Wrocławiu. Rzecz była dość daleko posunięta, skoro na początku sierpnia t. r. powołano już jego następcę w kościele św. Krzysztofa. Ostatecznie jednak, jak się zdaje z powodu choroby¹², pozostał na starym miejscu, gdzie zmarł 6 grudnia 1751 r.¹³

Jak wygląda sam księgozbiór Krystiana Assiga i jego syna Karola Gottfryda? Większość przytaczająca książek, sądząc z ich treści, pochodzi zapewne ze spuścizny

K. Assiga, w rzeczy zaś samej urodził się on w Zdunach. Zob. niżej druk okolicznościowy z datą 11 grudnia 1710 roku.

⁴ Szczegóły o rodzicach Krystiana Assiga podaje druk tyczący jego brata: Monumentum memoriae theologi... Georgii Henrici Assigi... Wratislaviae [1736] s. ... s. 2 nlb. Druk ten wyszedł w dwóch formatach (23,5×33 cm i 21×33 cm).

⁵ Adam S z e r c e r, Krotka Droga... Wrocław (1715), strona 8 wstępu.

⁶ J. Sinapius, Olsnographia... Leipzig—Frankfurt 1707, I, 491. Rękopis tego dzieła — jak stwierdziłem przez porównanie tekstów — mieści się w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

⁷ Druk okolicznościowy: Als der... Herr Christian Assig von Zduny aus Pohlen S. S. Theologie Studiosus Den 10. Decembr. des 1710 Jahres (seine Wohlgeführte Studia academica beschloss und von der... Universität Wittenberg nach Schlesien abreisete... Wittenberg [1710]. Gomolcke (l. c.) i Ehrhardt (l. c.) podają błędnie, że Kr. Assig ukończył Uniwersytet Lipski. Metryka uniwersytecka w Lipsku Krystiana Assiga nie wymienia (por. Die jüngere Matrikel d. Universität Leipzig. Leipzig 1909, II, 11).

⁸ B. Un. Wr. rkp R2531, k. 168a. U G. Fuchsa (Reformations- und Kirchengeschichte des Fürstenthums Oels... Breslau 1779, s. 260, poz. 15) i u Ehrhardta (l. c.) mieści się błędnie rok 1713, zamiast 1712 r.

⁹ Cyt. rkp 2531, k. 168a J. J. G. C. H. Kölling, Presbyterologie... des Kirchenkreises Creuzburg. Breslau 1867, s. 140, poz. 9. Por. Fuchs, o. c., s. 260, poz. 15, s. 404, poz. 8. Pod data 15 V 1715 r. spotykamy Krystiana Assiga, jako seniora w Wołczynie; zob. rkp G5,254, k. 58b w WAP we Wrocławiu, Oddział Miejski.

¹⁰ Bresl. Diarium rkp R867, s. 1251, 1253 w Bibl. Uniw. we Wrocławiu. Por. Schlesischer Allmanach... Auff das Jahr 1717... Breslau [1717] w Bibliotece Uniw. we Wrocławiu, sygn. 8 F61 (brak fol.). Tu mieści się zapiska odreznana pod datą 8. VIII. 1717 r.

¹¹ E. Olofff (Polsche Liedergeschichte... Dantzig 1744, s. 21) i W. Ogrodziński, Dzieje piśmiennictwa śląskiego. Katowice—Wrocław 1946, s. 179) mieszają ze sobą biografie Krystiana i Jerzego Henryka Assigów.

¹² Wiersz podpisany inicjałami: X. C. R. P. P. rozwiązują: Xiądz Christian Rohrman, Pastor Pawłowicki (w Pawłowie Trzebnickim).

¹³ Na jednym z egzemplarzy Gomolckiego (o. c., s. 123) widziałem dopisek nieznaney mi osoby: Krystian Assig „wurde 1736 nach Absterben seines Herrn Bruders nach M. Mag. zum Diaconat vociret, gab aber dieselbe wieder zurück und blieb“ [P.] Konrad, Das Ordinationsalbum des Breslauer Stadtkonsistoriums, Liegnitz 1913, s. 37, poz. 227. Por. Ehrhardt, o. c., I, 396. przyp.: s. 440.

¹⁴ Cyt. rkp R/2531, k. 168a Ehrhardt (o. c., I, 440) podaje błędnie r. 1752 jako datę zgonu Kr. Assiga. Assiga pochowano 12 t. m. Zob. WAP we Wrocławiu, rkp P85,8-20 (rachunki kościoła ś. Krzysztofa we Wrocławiu s. 7, r. 1751).

WAP — Wojewódzkie Archiwum Państwowe.

Krystiana Assiga. Dokładnie i ściśle omówić zawartości księgozbioru nie można. Katalog aukcyjny z r. 1771 grzeszy bowiem wielką niedbałością, brak w nim często nazwisk autorów dzieł, tytuły — szczególnie polskie — są zniekształcone, a znajdujące się w klockach druki nieraz nie są wyliczone.

Książki należące do biblioteki Assiga były przeważnie oprawne. Znajdowało się wśród nich trochę klocków. Nieoprawionych doliczyliśmy się zaledwie dwudziestu kilku na ogólną liczbę około 2000 tomów stanowiących całość biblioteki. Formaty spotykamy tu różne: 12° około 200 tomów, 8° — około 900 tomów, 4° — około 700 tomów i folio dwieście kilkadziesiąt tomów. O ile chodzi o treść dzieł, to większość, bo około 1400 tomów, stanowią dzieła teologiczne, reszta jest z zakresu historii, filozofii, filologii etc. Biblioteka posiadała nawet rękopisy, a mianowicie: 1) akty religijne Gottfryda Ferdynanda Buckischa 7 tomów + 1 t. folio, obejmujące prawie cały w. XVI i około połowę w. XVII, 2) Von Begräbnissen und Denkwürdiges béy bresl. Kirchen, zusammen getragen, von Herrn Jeremias Müller, Diac. zu St. Elisabeth. 1616. folio, 3) rękopis tyżący Łużyc, 4) Agenda niem.-pols., Churfürstl. sächsisch. Testament 1652, 4°. Z inkunabułów posiadał Schedla kronikę w wyd. norymb. z r. 1493 8°.

Lubował się ten kaznodzieja w zbieraniu druków okolicznościowych, bo taka była moda ówczesna.

O ile chodzi o zainteresowania historią Śląska, to są one niewielkie. W księgozbiornie znajdujemy kronikę śląską Cureusa, Schickfussa, Thebesiusa: Liegnitzische Jahrbücher; popularną w onczas książkę Gomolckego: Kurtzgefasster Innbegrieff Der vornehmsten Merkwürdigkeiten von... Bresslau, Brieg 1731. Z czasopism śląskich miał jedynie Gelehrte Neuigkeiten Schlesiens za lata 1734—1736. Do ciekawszych książek zaliczymy nieznaną bibliografię śląskiej druki: 1) Policare, eine Opera in Breslau 1726 aufgeföhret deutsch und italienisch, 2) Nachricht von Stadt Lüben 1742. 8°.

I. Spis poloniców w bibliotece Krystiana Assiga i jego syna

Tytuły poloniców przepisujemy wiernie uzupełniając je według możliwości, na podstawie samych książek. Dodajemy nadto w nawiasach odsyłacz do Estreichera (Estr.), tam gdzie można było to uczynić. Wszelkie uzupełnienia podajemy w nawiasie kwadratowym.

1. Agende it. eine pohnische. 4°. [zapewne: Agenda to jest porządek kościołów ewang. ks. Oleśnickiego ... Brzeg 1715 (Estr. XII 73)].
2. [Baronius Caesar] „Roczne dzieje kościelne od Narodzenia y Pana Boga naszego Jezusa Christusa przez [X] Piotra Skarge Soc. Jesu. W Krakowie 1603 (Estr. XIII 376).
3. [Bazylik Cyprian] Hystoriya o srogiem prześladowaniu Kościoła Bożego. 2° [Brześć 1567]. (Estr. XII 419).
4. Beschreibung von Pohlen et alia. 8°. [Tytuł niekompletny].
5. [Biblia sacra...] Eine pohnische Bibel [Biblia wydana w Hali Magdeburskiej] 1726 (Est. IX 101, XIII 20).
6. [C n a p i u s Grzegorz] [Synonyma seu] dictionarium polono-latinum [Poznaniae] 1691. W Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (w zbiorach dawnej Stadtbibliothek) zachował się egzemplarz Cnapiusa Synonyma... Poznaniae 1691. (Estr. XIX 332): Sum ex Libris Georgii Christiani Assigi Ao 1711. — Czy chodzi tu o naszego Assiga?
7. — [Synonyma seu] Dictionarium polono-latinum. [Poznaniae] 1691 (Estr. XIX 332).
8. — Cnapii Thesaur. polono-latino-graeci tom 2. [Cracoviae] 1668 (Estr. XIX 335).
9. — Thesauri polono-latino-graeci, tom 3. [Cracoviae] 1632 (Estr. XIX 337).
10. — Thesaurus polono-latino-graecus opera Gregorii Cnapii Soc. Jesu. Cracoviae 1643. (Estr. XIX 334).

11. Dambrowski Sam. X : Kazania albo wykłady porządne Świętych Ewangelii... Lipsk 1728 (Estr. XV 26).
12. — Postilla chrześcijańska... Toruń 1621 I—IV (Estr. XV 26).
13. Declaration du Roi sur les motifs, qui obligent sa Maieste d'entrer avec son armee dans les etats hereditaires du Roi de Pologne, Berol. 1756 (Estr. IX 274).
14. Drogi do prawdziwego Krześcijaństwa torowanie 1727. 12°. Zasadius S. L.
15. Gdacijs Adam: Ardens irae divine ignis w Toruniu. (Estr. XVIII 59—61).
16. Grzegorz z Żarnowca: Postilla [oder Ausslegung...] I—III 1587. (Estr. XVIII 445—446; tu rok wyd. 1597).
17. Gutthaeter — Dobratzky Matth.: Pohlnisch-teutsch [erklaerte] Sprachkunst (Oelss 1669) (Estr. XV 259).
18. Hentschel Sam.: Des Tauben Ohr. 8°. [Wittenberg 1681] (Estr. XVIII 112).
19. Herberger Valer: Christl. Trawrbinden. Leipzig [1611—1621] 1—6 Teil. 4°. (Estr. nieznane).
20. Historische Staats- und Kriegs-Schaubühne des Königreichs Polen 1734. 8°. (Estr. XXVII 180).
21. Hülsemann Joh.: Widerlegung der Calvinischen Relation... Leipzig 1646 (Estr. XVIII 307).
22. Judicia theologorum orthodoxor. de lite Regiomonti a D. Coelestino Misienta. D. Joh. Latermano mota etc. Toruń 1648. 4°. (Estr. nieznany).
23. [Doskonaly Kancyonał polski... Brzeg 1673] Ein pohlnisches Gesangbuch 1673 (Estr. XIX 79).
24. [Kancyonał zamykający... 1727] Ein pohlnisch Gesangbuch 1721 (Estr. XIX 80).
25. tożsame. Eben das noch einmal.
26. [Kancjonāl] [toż wyd. w Brzegu z r. 1731] Ein detto 1731 (Estr. XIX 80).
27. Ein detto 1743. [wyd. z r. 1743 nieznane Estreicherowi].
28. Kwiatkiewicz Jan: Bethörung von Luthero, Zwinglio, Calvino... Sagan 1674 (Estr. XX 421).
29. — Roczne dzieie kościelne... Kalisz 1695 (Estr. XX 421).
30. Laterman Joh.: Declaratio apologetica Toruń 1648 et alia polonico idiomate: 4°. (Estr. XXI 109—110).
31. Lauterbach Sam. Friedr.: [Ariano — Socinismus olim in Polonia, Der ehemalige] polnische arianische Socianismus [...] Franckfurt [— Leipzig] 1725 (Estr. XXI 128).
32. — Fraustädtisches Zion: Leipzig 1711 (Estr. XXI 129).
33. Lubomirski Jerzy Sebastian: Jawney niewinności manifest... 1666 (Estr. XXI 461).
34. Miczyński Sebastian: Zwierciadło korony polskiey... Berol. 1646 (Estr. XXII 354-5; podaje r. 1648 i bez m. w.).
35. [Miscellanea polskie] Ein Band: polnische Miscellanea. 4°.
36. Młodzianowski Tomasz: Kazania [i] homilye na niedziele doroczne... [Poznań] 1681 t. 1—4 (Estr. XXIII 453).
37. [Modlitewnik polski] Ein polnisch Gebethbüchel.
38. [Modlitewnik polski] Eben das noch einmal.
39. Müllenheim Joh. Ernst: [Neuerörierte] polnische Grammatica Brieg [1717] (Estr. XXII 620).
40. [Muthman Jan]: Wierność Bogu i cesarzowi... Brzeg 1716 (Estr. XXIII 649).
41. [Opaliński Krzysztof] Juvenalis redivivus... 1691 (Estr. XXIII 362).
42. Palm Joh. Gottfried: Erklärung der 1 und 2ten Epistel Petri. Danzig 1731. 4°.
43. Prawdecky Constantin: Entdeckung der Unwahrheiten und Verleumdungen welche D. Johannes Hülsemann 1647 (Estr. XXV 220).
44. [Ricaut Paweł] Rykota monarchia turecka... Lipsk 1727 (Estr. IX 111).

45. Ringeltaube Sylw. Wilh.: Gründliche Nachricht von polnischen Bibeln. Danzig 1744 (Estr. XXVI 307 nie podaje daty rocznej).
46. [Rybakowski Teofil]: Charitativi pontificiorum in Polonia [Vilnae po r. 1644] (Estr. XXVI 503).
47. Schelwig Samuel: Erkläerung der gantzen augspurgischen Confession und deren Apologie, Danzig 1714 et alia. 8°. (Estr. nieznanie).
48. — Schrifftmaessige Pruefung des Babsthums... Danzig 1687. 8°. (Estr. XXVIII 189—190).
49. — Synopsis controversiarum... Gedani 1705. (Estr. XXVIII 190).
50. Schlag George: Gruendliche und vollstaendige pohlische Sprach-Lehre... Breslau 1744 (Estr. XXVIII 203).
51. — [Korrespondencya polsko-niemiecka...] Polnisch-deutsche Correspondenz... Breslau 1741. (Estr. XXVII 202).
52. Schmeizel Martin: Historische Nachricht von dem am 16-ten und 17 Jul. 1724 zu Thorn in Preussen passirten Tumults. ... Jena 1726. (Estr. XXVII 222).
53. Schoenflissius Jędrzej: Postylli chrześciańskiej... 1652. (Estr. XXVII 240).
54. Scultetus Abraham: Postylla kościelna... Thorn 1657. (Estr. XXVII 317).
55. Universalium Sacrae Reg. Maj. Pol. et Sueciae ad d'ssidentes ab Ecclesia Catholica Rom. et literar. archiepiscopi Gnesnensis ad eosdem etc. ex originalibus fidelis transcriptio 1644. 4°. (Estr. XXIII 151 podaje: Londyn 1645).
56. Vom Wucher, eine nothwendige Untersuchung an alle Handelsleute etc., Dirschau 1589. 8°. (Estr. nieznanie).
57. Weisens polnischer Redner. Leipzig 1688. 8°. (Estr. nieznanie).
58. Willenberg Sam. Frid.: Tractatus juris ecclie. de officiis vocantis et vocati ad ministerium ecclesiasticum. Gedani 1748. 8°. (Estr. XXXIII 28 zna tylko wydanie: Jena 1732).
59. — drugi egzemplarz jw.
60. Wojsznarowicz Kazimierz Jan: Orator polityczny... Kraków 1648 (Estr. XXXIII 228—229).
61. Zaborowski Jakub: Ad Nodvm Gordivm... 1615. (Estr. XXXIV 38).
62. Zasadus Samuel Ludwik: Drogi do prawdziwego Krześciaństwa torowanie Lipsk 1727. — P. poz. 14.
62. Zatorski Paweł: Uwagi do zupełnego zabierających się w stan małżeński służące przez Podgórzanina. Wrocław 1746. (Estr. IX 214).
63. Zernecke Jak. Henryk: Thornische Denckwuerdigkeiten... Berlin 1726 (Estr. IX 106).

Przeszło połowę poloniców stanowiły druki w języku polskim; było ich około 2 proc. całości biblioteki Assiga. Zainteresowania zawodowe właściciela księgozbioru zaznaczają się wyraźnie, niemało miejsca bowiem w bibliotece zajmują książki treści religijnej; są to historie kościoła i kazania. Te ostatnie stanowiły materiał do przygotowywania przemówień z ambony, materiał konieczny ewangelickiemu duchownemu, Niemcowi pracującemu wśród ludu polskiego we Wrocławiu. Przy tym jest rzeczą dość charakterystyczną, że chociaż luteranin, nie pogardzał on drukami katolickimi, nawet jezuickimi. Do czynności kościelnych służyły nadto Assigowi śląskie, ewangelickie kancjonały, biblia i agenda; oczywiście, że wszystkie te książki drukowane były po polsku. — Z literatury pięknej jedno tylko dziełko polskie zdobyło wyjątkowo półki biblioteczne kaznodziej; satyry Krzysztofa Opalińskiego. Znaczną część zapasu książek w języku polskim stanowią w bibliotece Assiga podręczniki języka polskiego dla Niemców. Służyły one zapewne jego synom. O ile wreszcie chodzi o wachlarz chronologiczny druków, to obejmuje on szeroką przestrzeń czasową: wiek XV—XVIII (ten ostatni oczywiście tylko częściowo).

Biblioteka Assiga jest pięknym, choć drobnym przykładem wielkiego ruchu bibliofilskiego we Wrocławiu w dawnych czasach.

I. Dodatek

SMĘTNE I WESOŁE
WDOWSTWO,
PRZY AKCIE WESELNYM
PRZEWIELEBNEGO IMCI
X. CHRYSZYANA ASSIGA.

Przysłużonego Pasterzã Polskiego Owieczek
Ewãnielickich, przy Kościele S. Chrystofã
w = Wrocławiu,
Z = Sławnã w = Uczciwość i Cnoty Pãnieńskie

PANNA
BÁRBÁRA ZOFIA.
Tit. Sławnego I. M. ci Pana
GOTTHÁRDÁ KRZYUSÁ,
Pocztarzã i Ziemianinã Domástłowskiego.
JEDYNÁ CORKA

w = Domástłowie, Roku 1725, dnia 11 września
odprãwowanym,
Oboie pokazał
X. C. R. P. P.

We Wrocławiu, Literãmi Báumãnskiemi drukował
Jan Theofil Strãubel Fáctor.¹⁴

° str. 1 — 4 nlb.

Wydał się zaraz sam Bog na poczãtku swiata:
Ze to życ człowiekowi, nie dõbrze samemu.
Choçby bez wszelkiej skazy mogł miec wieczne lata.
¶ nie podlegał nigdy nieszczęściu żadnemu,
Choçby zażywał szczęśliwości w raju,
Będãc przy inszych bez swego rodzaju.

Zadnej by przedsię przy tym nie miał zupełności.
Bo jakież ma szczególność ukontentowanie?
Jakiejże też samotny zażyje radości?
Najzdolniejsza osobność na zafrasowanie:
Tak za towarzysz dał żonę mężowi,
Zeby zabiegał w tym niedostatkwowi.

A chociażci czartowska zdrada zãzierała
Ku człowieku, i wnet go w nieszczęście wprawila.
Przed się boska opatrznõść i tu zabiegała,
Zeby przy tym człowieka stanie zostawila,
A ow towarzysz wszelakiej zacności,
Miał zostaç tymże i w = różnej żãłości.

¹⁴ Druk ten nieznaný ani w bibliografiach, ani w polskiej literaturze naukowej, pochodzi z księgozbioru wrocławskiego pastora J. D. Raszkego (1676—1760): B. Un. Wr., sygn. 2. O. 616
45

I to jedyne człowiek ma z — raju na świecie.

Jak jego dostojenstwo w — nędzę się zmieniło

A już nie w — raju, ale światowym powiecie

Zyjąc, gdzie wszystko insze z — rajem ustąpiło:

Jak się tam w — grzechu potowarzyszili,

Tak żeby się tu też w — nędzy cieszyli.

Poki tu człowiek może żyć w — tym towarzystwie

Od Boga sporządzonym, w — pracy wytrwać może:

Gdyż go tu Bog na świecie nie chowa w lenistwie,

Przy pocie mu obiecał z — ziemię wywieść zboże:

Bo gdy się w — jednym dosyć upracuje,

Towarzysz go zaś w — drugim posiłkuje.

A gdy się całe doznał szczęścia takowego,

Iż mu się przykry żywot tym stanem cukrował.

Mając tu towarzysza, wzajem kochanego,

I z tym sobie zawsze żyć w myśli obiecał:

Gdy się odmiana niespodzianie zjawi,

Tym cięższym smętkiem wdowst[w]o go nabav

Nie mniejsza to obrada, mieć dziatki kochane,

Ktore pochmurne twarzy w — śmiechy obracają,

I jako żywe skarby od Boga nadane,

Codzień rano i wieczór rodzicom kłaniają;

A choć niewczesne ich pielęgnowanie,

Miłość z nadzieją przeważa staranie.

Lecz gdy te wszystkie trudy wniwecz się obroca:

Miłość się rwie, a za nią nadzieja o ziemię

Niezbędne Parki młody nagle żywot kroczą,

I z — oczu gwałtem biorą rodzicielskie plemię:

Nie tylko się tam twarz łzami zaleje

I samo serce, dziw, w — smętku nie mdleje.

Nad to jeszcze to cięższa i żal niezgaszony

Kiedy nie tylko dziatki wprzod uchodzą z świata,

Ale matka za niemi, bol to ponowiony,

Nad spodziewanie kończy swe najlepsze lata.

Tam i pociechy czasem nie dostaje

Kiedy się serce wielkim żalem łkaje.

Jako drzewo wyborne w ślicznym wirydarzu.

Gdy swoje odnożyście rozkłada ramiona,

Radość, otuchę wznieca w — czujnym gospodarzu.

Tu jego wdzięczne cienie w — upał i zasłona,

Tu przykre troski jego się składają,

Weselsze myśli na ich miejsca wstają.

Ale kiedy okrutność niespodziana wpadnie

Obcinając gałązki do wzrostu sposobne

I te z — oczu nad wolą bez litości kradnie,

Tym ciesząc, że zaś insze wzrostą tym podobne.

Dziwnieć się przed się przykrzość w sercu miesza.

Chociaż nadzieja nieco żal rozśmiesza.

Dopieroż kiedy całe drzewo się obali,

Na powal leżąc, z — wszystkim korzeniem wycięte.

Z — nim się wszystka otucha i dobra myśl wali,

Najżałośniejsze troski bywają napięte:

Pieczołowanie sen tam wytrębuje.

A myślenica jedna drugą snuje.

Wspominają się za tym owe dobre czasy,
 Owe przypadki wespół mile zwyciężone:
 Gdzie teraz spojrzysz, jakbyś spojrział w — puste lasy,
 Pustki w — domu, choć kąty jeszcze nie zburzone:
 Najlepszą trzyma straż pamięć owego,
 Co się przydało w — przeszły czas dobrego.

Jeszcze nie dosyć tego: rzadko samo chodzi
 Nieszczęście, ale z-sobą ciągnie przeciwności
 Różne, i z-jednej troski do drugiej przywodzi,
 Czym nie okroca, ale rozwiera żałości,
 Ktore o jeden słup się opierają,
 Bo w domu inszej podpory nie mają.

Aczci choć i to wszystko za czasem minęło
 A rana jakażkolwiek bliźną się zakryła:
 Poczną ludzie naradzać o tym co zginęło,
 Żeby co rychlej żywa za martwą przybyła.
 Na takie ludzkie zaczęte frantowstwo
 Myśli ustąpić zasmęcone wdowstwo.

Ale powoli, bo te wymyślne dorady
 Jedną gardzą, a drugą zbytnie zachwalają.
 Na taką, owa taką, a ta jest bez wady,
 Tej cnoty, owej bogactw, tej czci przyczyniają:
 Albo zaś radzą do nierządnej¹⁵ wdowy,
 U której i chęć i pieniądz gotowy.

Aż tu wesole wdowstwo z-śmiechem następuje,
 Osobliwie kiedy mu taka w-oczy stanie,
 Która rumieniec cnoty w-twarzy swej piastuje.
 A jej o pobożności największe staranie:
 II jak by potym męża uszanować
 II jego domem najlepiej szafować.

W — której się zarzysta złość jeszcze nie zawzięta,
 Lenistwa nie pokrywa zmyśloną ochotą,
 Proznowania nie barwi, żeby się nadeła
 Chroniąc się gospodarztwa, ważąc to sromotą.
 Co każdej w — ludziach pochwałę sprawiło.
 III się na świat takowych zjawiło.

Z-tymi nie towarzyszy co pogębaciały,
 Co-kolwiek słyszy radszej zawiera u siebie,
 Żeby insze szczebiotu z-niej nie dobierały,
 Nie niema, ale mówi wcześniej po potrzebie:
 Cnota to milczeć, ba i mówić cnota,
 I chodzi w-cenie wybor nego złota.

Słowa nigdy nie umknie, w ludzkość znakomita,
 Za zwyczaj sobie biorąc, tak z-ludźmi obcować.
 Jakby jej z-czcją urosła pochwała obfita,
 Żeby też i w — tym mogła męża obradować:
 Kto takiej wtorej po pierwszej dostanie.
 Może opuścić smętne narzekanie.

Bo mu się już żalose cmy wypogodząją,
 Już białomleczna droga zaś mu zajaśniała.
 Pierwsze czasy ku niemu znowu powracają
 A fortuna od Boga w tym się popisała:
 Gdy smętne wdowstwo w-wesołe obraca,
 I co czas stracił ona zaś przywraca.

¹⁵ w druku: „niezadnej“

Niechżeć też oblubieńcze przywroci kochany,
 Żebyś nie miał przyczyny pomnieć twej żałości.
 Ale żebyć szczęśliwe były te odmiany!¹⁶
 A mnie Boże uchowaj takowej radości!
 Tym torem szczęścia nie pragnę wtorego
 Wolę bez smętku zażywać pierwszego.

Złe żyć bez towarzysza, i pojedynkownie:
 Niechżeć twoja kochana Barbara Zofija
 Nad pierwszą, albo choćby jeno z — pierwszą równie.
 Już po tym nie po pustym domu się uwija.
 Szczęśliweć były dni zawsze Zofijej,
 Niechżeć Bog dalej szczęści tobie i jej!

Bo w — niej nie masz, tak kładę, cnoty dojutrkowej.
 Pobożność wszystkie insze przewyższa pozory.
 Nie chwyci się też ni w czym tylko rady zdrowej.
 Nie będzie załatwiała i na żadne spory:
 Niechże was Pan Bog tak ubłogosławi.
 Że na znak pewny co żywego sławi

Niech wam statecznie miłość wzajemna panuje.
 Żebyście się w-przyrodzie nie zniecierpliwili:
 Niech wam wszech darow Dawca wszystko forytuje.
 Żebyście wasze stany w-najlepszy zmienili:
 Broń was z-swej łaski wdowstwa wesołego.
 Daj wam w-dłuż zażyć małżeństwa stałego!

ALEKSANDER ROMBOWSKI

W druku: odminay

NIEZNANY LIST JERZEGO SAMUELA BANDTKIEGO

W archiwum parafialnym w Odrzychowicach Kłodzkich wśród papierów po Józefie Koeglerze, historiografie Kłodziny, przechował się dość nieoczekiwanie dla nas list Jerzego Samuela Bandtkiego, w owym czasie rektora szkoły św. Ducha na Nowym Mieście we Wrocławiu. Odnotował ten dokumencik jeden z historyków niemieckich, Bertold Bretholz, spisując spuściznę Koeglerowską w *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz*¹. Ale mimo adnotacji nikt nie pokwapił się z ogłoszeniem wielkiego, bo czterostronicowego tekstu tej na pozór niemal wyłącznie grzecznościowej korespondencji. Epoka przedwojenna zepsuta była nadmiarem — jak jej się zdawało — źródeł i nie potrafiła dać sobie rady z zalewem „starego papieru”. Dzisiaj patrzymy na zaniedbani dawniejszych uczonych okiem doświadczonym przez ostatnią wojnę, wymagania naszego czasu każą zabiegać skrzętnie o świadectwa nawet mniejszej wagi, o ile mają walor dokumentu. Dla „mieszkających w Szląsku” każdy taki przekaz do miana tego szusnie pretenduje. Za ogłoszeniem liściku Bandtkiego przemawia nadto atmosfera współpracy intelektualnej z uczonymi niemieckimi, jaką rektor umiał wytwarzać wokół siebie. Drobiazg odrzychowicki zawiera nazwiska wrocławskich Roppanów, Paritiusów czy Jana Gottlieba Schummla², ukazując wrocławski krąg przyjaźni naukowych zasłużonego Polaka.

¹ Das Pfarrei-Archiv in Glatz und das Koeglersche Urkunden und Aktenarchiv in der Pfarre Ullersdorf s. 154, poz. 127: Korrespondenz J. Koeglers Gegenstände der Grafschaft Glatz mit anderen Gelehrten, darunter Roppan, Bandtke, Streit und Archivar Büsching, Graf Magnis u. an. Fasc. deutsch. K. 5.

² Sprawy tej dotknął H. Barycz, powołując się w pracy swej (*J. S. Bandtkie a Śląsk. Katowice 1936*) na materiały korespondencyjne zawarte w Bibliotece Jagiellońskiej, fasc. 1874. Są tam m. in. listy Schummla, Vatera, Paritiusa, dra Seebode, rektora gimnazjum w Hildesheim i. i. por. przypisy 118—121, 123 i n.